

Тематична рубрика: 1.Загальна педагогіка та історія педагогіки.

УДК 378:001.85

Багатовимірність педагогічного впливу як наукова проблема

Multidimensionality of pedagogical influence as a scientific problem

Шахрай О.М.,

Викладач фортепіано, концертмейстер

Луцького педагогічного коледжу;

Толочко Р.М.,

Викладач методики музичного виховання та фортепіано

Луцького педагогічного коледжу;

Павлюк Н.М.,

Викладач постановки голосу

Луцького педагогічного коледжу.

Стаття присвячена актуальній та недостатньо дослідженій проблемі педагогічного впливу на формування особистості вихованців. На основі скрупульозного аналізу наукових джерел та різних тлумачень досліджуваного феномену зроблено висновки, що педагогічний вплив – важлива складова професійної діяльності та педагогічної майстерності вчителя. У статті подано характеристику змістової сутності означеного терміну, достатньо обґрунтовані результати дослідження, та зроблено висновок, що педагогічний вплив - складне поняття, та уточнено механізми його дії на особистість. Обґрунтовано актуальність проблеми педагогічного впливу вчителя початкової школи на формування особистості молодшого школяра. З'ясовано сутність поняття «педагогічний вплив», його функціональну спрямованість, параметри прояву. Акцентовано, що педагогічний вплив учителя початкової школи має свою специфіку, зумовлену його функціями та багатогранністю діяльності. На основі аналізу

теоретичних джерел з'ясовано, що педагогічний вплив учителя – складає багатовимірне поняття з властивою гнучкістю й динамікою. У статті узагальнено, що складність сутності педагогічного впливу зумовлюється функціональною спрямованістю (виховання, навчання, перевиховання), а також діями педагога в різних ситуаціях, прийомами та засобами впливу. У різних виховних ситуаціях завдання й характер педагогічного впливу будуть різними. У тексті визначено конкретні функції педагогічного впливу та критеріальні ознаки. Доведено, що це явище абсолютно залежить від особистісних та професійних якостей учителя. У статті узагальнено умови ефективності педагогічного впливу учителя на формування особистості молодшого школяра, та зроблено виважені висновки щодо значущості педагогічного впливу в професійній діяльності вчителя. Окреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: педагогічний вплив, учитель, особистість, молодший школяр, ефективність, умови, функції.

The article is devoted to the topical and insufficiently researched problem of pedagogical influence on the formation of pupils' personality. Based on a careful analysis of scientific sources and various interpretations of the studied phenomenon, it was concluded that pedagogical influence is an important component of professional activity and pedagogical skills of teachers. The article describes the semantic essence of the term, sufficiently substantiated the results of the study, and concluded that pedagogical influence is a complex concept, and clarified the mechanisms of its action on the individual. The urgency of the problem of pedagogical influence of an elementary school teacher on the formation of the personality of a junior school student is substantiated. The essence of the concept of "pedagogical influence", its functional orientation, parameters of manifestation are clarified. It is emphasized that the pedagogical influence of the primary school teacher has its own specifics due to its functions and multifaceted activities. Based on the analysis of theoretical sources, it was found that the

pedagogical influence of the teacher is a multidimensional concept with inherent flexibility and dynamics. The article generalizes that the complexity of the essence of pedagogical influence is determined by the functional orientation (education, training, re-education), as well as the actions of the teacher in different situations, techniques and means of influence. In different educational situations, the tasks and nature of pedagogical influence will be different. The text identifies specific functions of pedagogical influence and criteria. This phenomenon completely depends on the personal and professional qualities of the teacher. The article summarizes the conditions for the effectiveness of pedagogical influence of teachers on the formation of the personality of the junior student, and draws balanced conclusions about the importance of pedagogical influence in the professional activities of teachers. Prospects for further research are outlined.

Key words: pedagogical influence, teacher, personality, junior high school student, efficiency, conditions, functions.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах демократизації суспільства творча самостійність, самобутність особистості стає потребою, пов'язаною з постійною необхідністю в її освіченості та вихованості. Перехід до ринкових умов життя, конкурентоспроможність зумовлюють потребу розвитку умінь і готовність людини освоювати нові технології, адаптуватися до складних умов життя. Це потребує від особистості цілеспрямованих, енергійних зусиль і здатності переборювати сформовані стереотипи, підвищувати рівень інтелекту, вдосконалювати особистісні якості, щоб бути цілеспрямованим, витривалим, наполегливим.

Винайдення нових шляхів розв'язання даної проблеми сьогодні безпосередньо пов'язуємо з поліпшенням освітньо-виховного процесу в початковій школі, а відтак – цілеспрямованим педагогічним впливом класовода на формування особистості молодшого школяра. Виходимо з того, що дослідження означеного нами аспекту має відбуватися із урахуванням ідеї визнання унікальності, цінності авторитету вчителя початкової школи,

своєрідності його функціональної ролі, сенситивності вікового періоду молодшого школяра, а також інтенсивності його особистісного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до проблеми впливу особи вчителя на вихованця зафіксовано у працях зарубіжних та вітчизняних педагогів минулого й сучасності (Я. Коменський, Ф. Прокопович, Г. Сковорода, Ж-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, К. Ушинський, А. Макаренко, І. Огієнко, Г. Ващенко, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, Б. Ступарик, Д. Герцюк, О. Рудницька, О. Гура, Ю. Барабаш, Р. Пріма, О. Дубасенюк, О. Киричук, С. Сисоєва, Н. Кічук, М. Євтух, О. Савченко, Н. Бібік та ін.)

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З-поміж розмаїття аспектів, пов'язаних з особистістю та професійною діяльністю вчителя дослідники належну увагу приділяли ролі вчителя у формуванні особистості учня, його громадянської позиції, моральних норм поведінки. Однак безпосередньо проблема педагогічного впливу класовода на формування особистості молодшого школяра вивчена недостатньо. Це й зумовило вибір нашого напрямку дослідження.

Мета статті. Узагальнити наукові пошуки щодо педагогічного впливу вчителя на особистість молодшого школяра, виявити оптимальні умови цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Молодший шкільний вік як початковий етап соціалізації дитини на рівні школи потребує особливої уваги. Саме зі вступом до школи стає можливим цілеспрямований педагогічний вплив на її особистість. Важливого значення в межах означеної проблеми набуває вміле педагогічне керівництво класоводом процесом формування людських норм поведінки та якостей школяра, вибір найбільш дієвих умов, засобів, форм і методів, а також виявлення оптимальних умов ефективності цього процесу.

Відомо, що вчитель початкової школи є першим наставником молодшого школяра. Він не тільки доступно і цікаво розкриває дітям світ непізнаного, норми поведінки в суспільстві, в школі, з оточуючими, а й сам

стає для них прикладом, його думка формує їх думку, поведінку, вчинки, судження. «Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця справжнє виховання, яке проникає в характер, неможливе. Тільки особистість може вплинути на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна сформувати характер» – писав К. Ушинський [9, с. 123].

Учений висловлював тверде переконання, що основною фігурою виховного впливу на особистість у навчально-виховному процесі є педагог.

На сьогоднішній день найкращим віддзеркаленням системи вимог до вчителя-вихователя є професіограма як нормативний документ, як своєрідний паспорт, що включає перелік особистісних якостей педагогічних і спеціальних знань та умінь, важливих для вчителя. Відомо, що на сьогоднішній день користуються професіограмою, розробленою В. Сластьоніним, адаптованою до вимог нинішньої доби. В основу професіограми покладено 3 блоки: I – знання; II – вміння; III – навички.

Професіограма водночас визначається як узагальнена еталонна модель успішного фахівця, як відображення особливостей його професійної діяльності.

У контексті нашого дослідження вважаємо доцільним з'ясувати суть терміну «педагогічний вплив». У системі базових понять педагогіки О. Рудницька, розуміючи «педагогічний вплив» як складну педагогічну категорію припускає, що існують різні ступені педагогічного впливу.

Цікавим відзначаємо міркування дослідниці щодо виділення трьох етапів педагогічного впливу: планування, організація, управління. Адже справедливо, що кожен вплив педагога завжди попередньо уявляється (планується), потім виконується і, за потреби, коректується. О. Рудницька при аналізі змістової характеристики педагогічного впливу виділяє зовнішні та внутрішні чинники. Ми підтримуємо позицію науковця і в диференціації педагогічних впливів за ознакою джерела: безпосередній вплив педагога та вплив, опосередкований комплексом навчально-виховних умов.

Погоджуючись у цілому з міркуванням щодо складності змістової сутності педагогічного впливу, додамо, що його варто розрізняти за функціональною спрямованістю (виховання, навчання, перевиховання), за діями педагога в різних ситуаціях, які складаються за засобами чи прийомами впливу (слово, вчинок, погляд, жест, міміка, посмішка, власний приклад). Безумовно, в різних виховних ситуаціях завдання педагогічного впливу будуть різними.

Зазначимо, характер педагогічного впливу залежить від поставленої мети завдань, від особистісних якостей суб'єктів його реалізації (вплив учителя-вихователя або вплив учня-вихованця на самого себе).

Аналіз наукових джерел, практики роботи вчителів початкових класів дозволяє стверджувати, що при характеристиці педагогічного впливу пріоритетом є системно-діяльнісний підхід. Саме така позиція підтверджується визначенням педагогічного впливу в українському педагогічному словнику, де вплив визначається як «педагогічно доцільна організація життєдіяльності учнів, у процесі якої вони набувають необхідних моральних та якісних рис і якостей, знань, навичок, звичок» [8, с.253].

Це пояснюється таким чином: якщо навчально-виховний процес розглядати як систему, то педагогічний вплив є підсистемою у ній. Специфіка педагогічної діяльності вчителя початкової школи полягає у багатопредметності викладання а також в поєднанні функцій вчителя й вихователя. Водночас їй притаманна і особливість педагогічної діяльності як метадіяльності щодо іншого виду діяльності – учнівської, оскільки вона є нібито надбудовою над іншою. При цьому, – як слушно зауважує професор Р. Пріма «показником високого рівня діяльності є відповідність свідомого, цілеспрямованого, активного й творчого ставлення особистості до діяльності» [3, с. 42]. Цілком погоджуючись із судженням дослідниці, додамо, що педагогічний вплив поза цими характеристиками не може бути успішним й результативним.

Нам видається цілком правомірним додати до цього такі параметри педагогічного впливу як: цілісність, гнучкість, варіативність, динамічність, продуктивність, ситуативність.

Зупинимося на характеристиці кожного, а саме:

- цілісність розкривається через принцип цілісного розгляду, тобто будь-яка якість розглядається в цілому;
- динамічність, тобто якісна визначеність є результатом деякого процесу як переходу одного в інше, внутрішнього в зовнішнє [1, ст. 67].

У сучасному словнику іншомовних слів поняття «динамічність» пояснюється як похідне від «динаміка» – від грецьк. *dynamikos* – сильний, хід розвитку, зміна якогось явища; погляд на світ як на такий, що розвивається, змінюється, перебуває в русі [5, ст. 184];

- гнучкість – це уміле, швидке пристосування в різних обставинах, різноманітність дій, активність, адекватність, експресивність;
- варіативність – від латинського *varians (variantis)* – змінений, видозміна, різновид будь-чого;
- стійкість – здатність виявляти наполегливість, непохитність, рішучість;
- продуктивність (ефективність, успішність) від латинського *productus* – вироблений – вартість, результат праці людини [5, ст. 549].

На нашу думку, визначені нами параметри можуть слугувати критеріями ефективності перебігу педагогічного впливу. Зазначимо, що залежно від поставлених завдань і мети педагогічний вплив може виконувати змістовно-пізнавальну; спонукально-мотиваційну; спрямовуючо-корекційну функції.

Своєрідним алгоритмом дій вчителя можуть бути положення, обґрунтовані у свій час О. Рудницькою:

- 1) принцип довершення навчальної дії виховною у педагогічному впливі;
- 2) принцип урізноманітнення видів і форм діяльності учнів в гуманізації педагогічної взаємодії;

3) принцип залежності розвитку особистісних якостей від створених педагогічних ситуацій;

4) принцип емоційної насиченості навичок виховного процесу [4, ст. 92].

Ми підтримуємо думку науковця щодо органічної єдності наведених принципів, які містять комплекс вимог до педагогічної діяльності, розкривають взаємовплив її окремих аспектів, доповнюють один одного в реалізації процесу розвитку особистості. Ми не зупиняємося на характеристиці кожного, оскільки зміст їх достатньо висвітлений О. Рудницькою [4, ст. 92-94].

У своїх працях В. Сухомлинський акцентував на вагомості аналізу педагогічної діяльності, підкреслюючи зв'язок аналітичних та прогностичних здібностей і значенні «вміння передбачати – це насамперед уміння оглянути пройдений шлях, оглянувши його побачити в ньому сьогодні успіхи і невдачі» [6, ст. 403].

Акцентуємо, аналіз власних можливостей, діагностика стану розвитку особистості учня (студента) дасть педагогу можливість успішно моделювати виховний процес на основі поетапного поступу до реалізації спроектованої мети.

Домінантною позицією результативності педагогічного впливу відзначаємо «високий ступінь духовної єдності, на якому вихователь і вихованець почувають себе одnodумцями» [7, ст. 434].

Тобто, орієнтири педагога на діалогічну взаємодію – «запорука втілення суб'єкт-суб'єктних відносин», [2, ст. 73] що робить учителя й учня рівноправними їх членами.

Необхідною умовою формування духовно-багатої особистості школяра є педагогічний вплив рідним словом. При цьому зауважимо, де слово є не просто засобом спілкування, а способом вираження думки. Маємо на увазі ту силу слова, про яку влучно сказав В. Сухомлинський «Рідне слово – то невичерпне, животворне і невмируще джерело, з якого дитина черпає

уявлення про навколишній світ, про свою родину, про своє село і місто, про весь свій край» [6, ст. 47]. Однак зазначимо, що цей аспект потребує детальнішого дослідження.

Суттєвим у забезпеченні ефективності педагогічного впливу ми виділяємо врахування принципів індивідуального підходу, диференціації, пам'ятаючи міркування Василя Олександровича про неповторність кожної дитини. Вплив повинен базуватись на повазі до дитини, довірі, визнанні її унікальності, прагненні допомогти відчувати смак успіху. Відтак – гуманістична спрямованість особистості вихователя, яка передбачає ставлення до дитини як до найвищої цінності.

Правомірно стверджувати, що рівень педагогічного впливу учителя, його характеру, спрямованість та результативність визначають рівень сформованості особистості молодшого школяра, а відтак – досягнень педагога.

Вивчення теоретичних аспектів дослідження та практики роботи вчителів початкових класів дозволяє узагальнити, що запорукою успішності й результативності впливу на формування особистості молодшого школяра є його цілеспрямованість, системність, усвідомлення розуміння й бачення, врахування особливостей розвитку школярів означеної вікової категорії. У цьому контексті слушною є думка К. Ушинського «Ми не говоримо педагогам робіть так, чи інакше, але говоримо їм: вивчайте закони тих психічних явищ, якими ви хочете керувати, і робіть, зважаючи на ці закони й ті обставини, в яких хочете їх застосувати.» [9, ст. 58]

Висновки. Як підсумок вищезазначеного можна стверджувати, що педагогічний вплив є суттєвою одиницею виміру ефективності професійної діяльності педагога. Водночас це важлива категорія педагогіки і невід'ємна складова освітньо-виховної діяльності вчителя.

Знання сутності педагогічного впливу, його функцій, ознак дозволить педагогу успішно формувати особистість учня (студента) з урахуванням

обґрунтованих у теорії й практиці педагогічної освіти пріоритетів гуманної педагогіки, особистісно-орієнтованої освіти та педагогічної взаємодії.

Перспективою подальших досліджень можуть бути такі аспекти: практика реалізації педагогічного впливу педагога в різних типах навчальних закладів, емоційно-мовленевий вплив педагога, порівняльна характеристика педагогічного впливу вчителя з різними стилями спілкування.

Бібліографічний список:

1. Гура О. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури. 2005. 224с.
2. Мельник І.М., Семенюк М.П. Організаційно-керівна діяльність вчителя молодших класів. Луцьк: ІПП Іванюк В.П. 2008. 142с.
3. Пріма Р.М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя молодших класів: теорія і практика. Монографія / Р.М.Пріма. – Дніпропетровськ: ІМА-прес. – 2009. – 367с.
4. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга. 2005. 360с.
5. Сучасний словник іншомовних слів: уклад. Нечволод Л.І. Харків: Торсінг Плюс.2008. 768с.
6. Сухомлинський В.О. Поради щодо відвідування та аналізу уроку: В.О.Сухомлинський Вибрані твори в 5 т.; т.4. Київ: Радянська школа. 1977. 630с.
7. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості: В.О.Сухомлинський Вибрані твори в 5 т.; т.5. Київ: Радянська школа. 1977. 637с.
8. Український педагогічний словник: укл. С.У.Гончаренко. Київ.1997.375с.
9. Ушинський К.Д. Людина, як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. К. Д. Ушинський Вибрані педагогічні твори у 2-х т. Т1. Київ 1963. 310с.